

**ДАВЛАТ-ХУСУСИЙ ШЕРИКЛИКДА ХУСУСИЙ ШЕРИК ВА
КРЕДИТОРЛАРНИНГ МАНФААТЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШ
МУАММОЛАРИ**

Анотация: давлат-хусусий шерикликда хусусий шерик ва кредиторларнинг манфаатларини ҳимоя қилиш муаммолари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: сукук музораба, сукук мушарака, сукук ижара, жамоат хавфсизлиги, давлат сектори.

Анотация: в государственно-частном партнерстве эвакуированы проблемы защиты интересов частных партнеров и кредиторов.

Ключевые слова: молчаливый музей, сукук-мушарака, сукукная аренда, общественная безопасность, государственный сектор.

Anotation: problems of protecting the interests of private partners and creditors have been evacuated in public-private partnership.

Key words: silent museum, sukuk-musharaka, sukuk rental, public safety, public sector.

Замонавий дунё воқеликлари умумий мақбул ҳолатни ўзгартирадиган, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини сезиларли даражада чеклайдиган, мамлакатлар ва минтақалар даражасида тинчлик ва хавфсизликни бузадиган, ҳарбий можароларни келтириб чиқарадиган воқеалар билан тўлиб тошган. Ушбу салбий кўринишлар воқеаларнинг норма кечишига, давлат, жамият, корхона ва ташкилотларнинг нормал фаолиятига таъсир қилади. Фавқулодда вазиятлар ва ҳарбий можароларнинг оқибатларини бартараф этиш жараёнида давлат, албатта, хавфсизлик функцияларини биргаликда амалга ошириш, терроризм ва кибертерроризмга қарши курашиш, хавфсизлик ва гуманитар ёрдам кўрсатиш, мавжуд таҳдидларни бартараф этиш, муҳим инфратузилмани ҳимоя қилишнинг

турли моделларида мужассамланиши мумкин бўлган хусусий бизнеснинг катта ёрдами талаб қилади.

ДХШ моделлари лойиҳанинг турли босқичларини таъминлаш билан боғлиқ бўлган ҳаёт цикли қийматининг турмуш кечириш нархининг иқтисодий пасайишига эришиш; ижтимоий аҳамиятга эга инфратузилмани қуриш ва улардан фойдаланиш учун хусусий молия ва техник ресурслардан фойдаланиш; давлат сектори ресурсларини озод қилиш; бошқа ижтимоий мақсадларда фойдаланиш; давлат органларига ўзларининг асосий функцияларини бажаришга имкон бериш; лойиҳани амалга ошириш жараёнида инновацион ечимлар ва замонавий технологияларни жорий этишга кўмаклашиш имконини беради¹.

Давлат ва хусусий сектор ўртасидаги жамоат хавфсизлигига замонавий таҳдидларга қарши курашда, жаҳон амалиёти шуни кўрсатадики, давлат-хусусий шериклик кўринишидаги ҳамкорлик самарали бўлиши мумкин. Хавфсизлик чораларини кучайтиришнинг самарали воситаларини ишлаб чиқиш барча манфаатдор томонлар – давлат органлари, хусусий сектор ва фуқаролик жамиятининг биргаликдаги иштирокини ўз ичига олади. Давлат ва хусусий сектор хавфни баҳолашни амалга ошириши лозим, давлат жамоат хавфсизлигини таъминлаш учун энг яхши тажрибаларни тарқатиш орқали хусусий сектор имкониятларидан фойдаланади. Хусусий мулкдор хавфсизликни таъминлаш учун мавжуд ресурсларни самарали тақсимлаш бўйича тажриба ва технологияларни яратиш орқали давлат секторига террористик таҳдидлар, фавқулодда вазиятларга қарши курашда ёрдам беради².

Таълим, соғлиқни сақлаш, давлат хизматларини кўрсатиш соҳасида хизматлар кўрсатишни ташкил этишга классик ёндашувлардан ташқари, жамоат хавфсизлиги соҳасида муайян давлат функцияларини топшириш йўналиши мавжуд.

¹ Cruz C.O., Sarmiento J.M. Reforming traditional PPP models to cope with the challenges of smart cities. *Competition and Regulation in Network Industries*. 2017. № 18(1-2). P. 94-114.

² Круглов В. В. Роль государственно-частного партнерства в сфере сохранности. *Инвестиции: практика и опыт*. 2018. № 12. С. 107–110; Круглов В. В. Государственно-частное партнерство в сфере кибербезопасности. *Ученые записки ТНУ имени В. И. Вернадского. Серия: Государственное управление*. 2018. Т. 29 (68), № 3. С. 57-61.

Жамоат хавфсизлиги соҳасидаги айрим функцияларни нодавлат субъектларга топшириш ижтимоий мақбул хавфсизлик индексини сақлаб қолиш ва тегишли давлат органларининг эътиборини мавжуд таҳдидларни олдини олиш, аниқлаш ва бартараф этишнинг асосий йўналишларига қаратишда ва бюджет харажатларини сезиларли даражада тежашга ёрдам бериши кераклиги исботланган³.

Хусусий сектор давлат хавфсизлик идоралари билан ҳамкорлик жараёнида эвакуация, транспорт, кибер ҳимоя ва бошқа масалалар бўйича ўз режаларини олдиндан мувофиқлаштириш имкониятига эга деб тахмин қилинади; давлат органларидан фавқулодда вазиятлардаги таҳдидлар ва тенденциялар тўғрисида маълумот олиш, ахборотни қайта ишлар ва сақлаш бўйича ҳамкорликни ривожлантириш; махфийликка ёндашувларни шакллантириш; давлатда хавфсизликни таъминлашнинг умумий ҳолатини яхшилаш.

Хавфсизлик маконининг элементларидан бири фавқулодда вазиятларда гуманитар ёрдам кўрсатиш масаласидир. Гуманитар логистика ҳалокатли ҳодиса пайтида жабрланувчини самарали таъминлашга қаратилган жараён сифатида тавсифланади. Гуманитар таъминот занжирларининг мураккаб хусусиятлари шундаки, ушбу жараёнлар ўта ноаниқлик ва вақт чекловлари шароитида режалаштирилиши ва амалга оширилиши керак. Фавқулодда вазиятларда давлат-хусусий шериклик доирасида критик товарлар, хизматларни тижорат таъминоти занжири инқирозли вазиятни минималлаштириш мақсадида давлат хизматлари ёки товарларни етказиб бериш занжирини тўлдиради. Хавфсизлик соҳасидаги ДХШнинг мақсади бюджет харажатлари ва корхона иштирокини чеклаш натижасида юзага келадиган салбий оқибатларнинг нархини камайтиришдир. Фавқулодда вазиятларда давлат-хусусий шерикликнинг асосий вазифаси инқирозни бошқаришни такомиллаштиришдан иборат.

Бинобарин, давлат ва хусусий мулкдорнинг хавфсизлик соҳасидаги ҳамкорлиги муҳим инфратузилмани ҳимоя қилиш, терроризм ва

³ Коляда Т.А. Перспективные сферы применения государственно-частного партнерства в Украине. Молодой ученый. 2016. № 12.1(40). С. 588–590.

кибертерроризмга қарши курашиш, бир қатор гуманитар масалаларни ҳал этишга қаратилган давлат функцияларининг самарали бажарилишини таъминлашга имкон беради, бу эса аҳолининг фаровонлигини, мамлакатда жамоат хавфсизлиги, тинчлик ва барқарорликни сезиларли даражада оширади.

Жамоат хавфсизлигини таъминлаш бўйича фаолиятни ташкил этиш ва ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш соҳадаги замонавий назарий ёндашувлар неолиберализмнинг айрим элементларига, янги давлат бошқарувига, ҳокимиятни амалга ошириш бўйича қарашларнинг пост-бюрократик ривожланишига асосланади. Иқтисодийнинг давлат секторида менежментга бозор ёндашувлари, самарадорликни ошириш, мақсадларга эришиш давлат функциялари имкониятларини мустаҳкамлаш ва кенгайтиришни ўз ичига олади. Ижтимоий аҳамиятга эга вазифаларни бажаришга бўлган эҳтиёжнинг ортиши давлатни хусусий секторни давлат-хусусий шериклик (ДХШ) моделлари доирасида фаол ҳамкорликка жалб қилишга мажбур қилади.

Давлат-хусусий шериклик хусусий корхона ва давлат активлари ёки хизматларини тақдим этишни назарда тутадиган давлат муассасаси ўртасида узоқ муддатли шартнома сифатида қаралади, бу жараёнда шахс катта хавф ва бошқарув жавобгарлигини ўз зиммасига олади ва бу фойда унумдорлик билан боғлиқдир⁴. Шериклик транспорт, энергетика, уй-жой коммунал хўжалиги ва бошқалар соҳасидаги лойиҳалар амалга ошириладиган инфратузилма лойиҳалари соҳасида алоҳида амалий реализацияни талаб қилади ва хусусий ресурсларни жалб қилиш орқали амалга оширилади. Шундай қилиб, ДХШ янги давлат бошқаруви парадигмасидаги назарий ишланмаларнинг ривожланиши натижасида юзага келган инфратузилма ва давлат хизматларини кўрсатишда муҳим институционал янгилик бўлди. Муваффақиятли ДХШ лойиҳаларида давлат ва хусусий сектор ўртасидаги хавфларни боғлайдиган вазифалар мақбул тарзда тақсимланади, бу аниқ вазифаларни бажаришда ўз афзалликларидан фойдаланиш ва мустаҳкамлаш натижасидир⁵.

⁴ TheWorldBank. What are Public-Private Partnerships? 2018. URL: <https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/overview/what-are-public-private-partnerships>.

⁵ Altug S., Firat M. C. Borrowing constraint and saving in Turkey. Central Bank Review. 2018. №18(1). P. 1-11.

ДХШдан фойдаланиш тажрибаси дунёда жуда кенг тарқалган. Давлат-хусусий шериклик моделларига ёндашувлар иқтисодий дунёда давлат томонидан тартибга солиш тизимида хусусий шерикнинг ролини кучайтиришни ўз ичига олади. Ҳокимият органларининг ролини тушуниш уларни хусусий сектор тақдим этиши мумкин бўлган ресурслар (самарадорлик, молиявий ресурслар, технология ва бошқалар) ҳисобига кенгайтириш ва мустақамлаш зарурлиги ҳақидаги фикрга олиб келади. Илмий адабиётларда нафақат иқтисодий маконда, балки ижтимоий ҳаётда ҳам ижтимоий аҳамиятга эга лойиҳаларни амалга оширишнинг ушбу усулининг асосий ўрнини белгилайдиган ДХШларни ҳар томонлама ўрганишга уринишлар қилинмоқда. Г.Ходжа ва К.Гревани тадқиқотида⁶, ДХШни беш хил талқинда тушуниш мумкинлиги асосланган: лойиҳа, амалга ошириш усули, сиёсат, бошқарув воситаси, маданий нуқтаи назар. Тушуниш ва қўллашдаги фарқларга қарамай, Ғарб мамлакатларидаги ДХШлар кўплаб умумий хусусиятларга эга, жумладан неолиберализм таъсири, очиқ шаффоф институтлар, мураккаб стандартлаштирилган жараёнлар, узоқ муддатли шартномалар ва ўзаро манфаатларни олиш фалсафаси⁷.

Аста-секин давлат-хусусий шериклик имкониятларидан электрон бошқарув, муҳим инфратузилмани муҳофаза қилиш, пенитенциар соҳа ва хавфсизлик соҳасидаги лойиҳаларни амалга оширишда фойдаланила бошланди⁸.

Давлат томонидан тартибга солиш тизимидаги ҳуқуқий механизм тегишли иқтисодий муносабатларни, маъмурий жараёнларни ва тартибга солиш фаолиятидаги субъект ва объект таркибини давлат томонидан тартибга солиш усуллари, шакллари, воситалари, механизмларидан фойдаланиш мумкин бўлган ҳуқуқий чегараларни шакллантириш имкониятларини амалга оширади. Ҳуқуқий механизм субъектлар томонидан ваколатларни амалга ошириш ва тартибга

⁶ Hodge G. A., Greve C. On public-private partnership performance: A contemporary review. *Public Works Management & Policy*. 2016. №22(1). P.55–78.

⁷ Brogaard L., Petersen O. H. Public-private partnerships (PPPs) in development policy: Exploring the concept and practice. *Development Policy Review*. 2018. URL: <https://doi.org/10.1111/dpr.12277>.

⁸ Круглов В. В. Роль державно-приватного партнерства у сфері безпеки // *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 12. С. 107–110.

солиш соҳасининг ўзига хос хусусиятлари орқали объектларга ўз таъсири доирасида фойдаланиладиган зарур воситаларнинг самарадорлигини таъминлайди. Ҳуқуқий муносабатларнинг зарур тўплами ҳокимиятнинг айрим субъектларига давлат сиёсатини амалга ошириш ва бошқарув функциялари, тартибга солиш фаолияти ва назорат чораларини ўз бошқарув тизимида амалга оширишга имкон беради.

Шу сабабли қонунчиликда ДХШда иштирок этаётган тадбиркор ҳуқуқларининг кафолатлари назарда тутилган. Аввало хусусий шерик тадбиркорлик фаолиятининг субъекти сифатида “Тадбиркорлик фаолиятининг эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”ги қонунда белгиланган бир қатор кафолатларга эга бўлади.

Юридик адабиётларда ҳуқуқлар кафолатларига оид бир қатор фикрлар билдирилган. Жумладан, А.В.Лошкаревнинг таъкидлашича, “ҳуқуқий кафолатлар – бу норматив-ҳуқуқий қоидаларда ифодаланган ва амалга оширилиши бошқа норматив-ҳуқуқий қоида ни реализация қилиш имкониятини таъминлаши мумкин бўлган ёки таъминлайдиган ҳуқуқий воситалардир. Ҳуқуқий кафолатлар ҳуқуқий тартибга солиш тизими тартибга солиш (регулятив), муҳофаза қилиш ва таъминлаш функцияларини бажаради”⁹.

А.В.Хорев “ҳуқуқ ва эркинликлар кафолати кенг маънода юридик воситалар бўлиб, улар орқали ушбу эркинликлар ва ҳуқуқларни амалга ошириш таъминланади, юридик кафолатлар ҳуқуқ ва эркинликларни амалга ошириш мақсадида барча ҳуқуқий таъминлаш воситаларини ифодалайди, деб эътироф этади”¹⁰.

Г.О.Вергасовнинг фикрича, “хусусий мулкка нисбатан юридик кафолатларни фуқаролик жамияти томонидан тақдим этиладиган кафолатлар ва давлат томонидан берилладиган кафолатларга ажратиш мумкин. Бунда фуқаролик жамияти томонидан ажратилладиган кафолатлар сифатида мулкдор томонидан

⁹Лошкарев А.В. Правовые гарантии: теоретические проблемы определения понятия и классификации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Краснодар: 2009. – 9 с.

¹⁰Хорев А.В.Юридические гарантии права на жизнь // Электронный научный журнал «Наука. Общество. Государство»2018. Т. 6, № 2 (22) <http://esj.pnzgu.ru>ISSN 2307-9525 (Online)

хусусий мулкни ўзининг эрки асосланган ҳаракатлар билан яратиш, қўлга киритиш ва муҳофаза қилишга бўлган ҳуқуқлари эътироф этилса, давлат томонидан тақдим этиладиган юридик кафолатларга хусусий мулкка нисбатан бўладиган турли ҳуқуққа хилоф тажовузлардан ҳимояни ва ушбу соҳадаги низоли вазиятларни ҳал қилиш ва ҳуқуқбузарликлар учун юридик жавобгарликни амалга ошириш учун судга мурожаат қилишни таъминловчи норматив база ва ташкилий-ҳуқуқий асослар киради”¹¹.

Д.Чиниевнинг таъкидлашича кафолатлар “амалга оширишга оид нормаларни мустаҳкамланганлиги; мулк ҳуқуқини тўсқинликсиз амалга ошириш бўйича давлат органларининг мажбуриятни назарда тутилганлиги; ҳимояга оид махсус қоидаларни белгиланганлиги; юридик жавобгарликнинг ўрнатилганлигида намоён бўлади”¹².

Н.А.Ашурованинг фикрича “тадбиркорлик субъектлари мулк ҳуқуқининг кафолатлари сифатида қонунчиликда белгиланган мулкка эга бўлиш, унга нисбатан ҳуқуқларни амалга ошириш, муҳофаза қилиш ва ҳимояга қилишга нисбатан белгиланган ҳуқуқи чоралар, воситалар ва механизмлардан иборат бўлган тизим эътироф этилади”¹³.

Бизнингча ҳуқуқлар учун белгиланган кафолатлар субъектнинг ўз ҳуқуқини эркин амалга оширилиши таъминловчи, унинг мавжудлигини муҳофаза қилувчи ҳамда лозим даражада намоён бўлишига шароит яратувчи қоидалар, талаблар ва чоралар тушунилади. “Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонунида белгиланган тадбиркорлик фаолияти субъектлари ҳуқуқларининг қуйидаги кафолатларини бевосита ДХШ муносабатларидаги хусусий шерик ҳуқуқларига ҳам тааллуқли деб ҳисоблаш мумкин:

“- тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг конституциявий кафолатлари;

¹¹Вергасов Г.О. Юридические гарантии обеспечения права частной собственности в процессе формирования гражданского общества в современной России: теоретико-правовой аспект: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. – М.: 2004. – 11 с.

¹²Чиниев Д.А. Мулк ҳуқуқини амалга ошириш ва ҳимоя қилишнинг фуқаролик-ҳуқуқий жиҳатлари: юрид. фан. докт. дис. ... автореф. – Тошкент: 2019. – 62 б.

¹³ Ашурова Н.А. Тадбиркорлик субъектлари мулкний асосларининг ҳуқуқий режими: дис. ... канд. юрид. наук. – Тошкент: 2021. – Б. 52-53.

- тадбиркорлик субъектларининг қонун ҳужжатларида ман этилмаган ҳар қандай фаолиятни амалга ошириш эркинлиги кафолатлари;
- тадбиркорлик субъектларининг ўз товарлари (ишлари, хизматлари) ва даромадларини (фойдасини) тасарруф этиш эркинлиги кафолатлари;
- пул маблағларини тасарруф этиш кафолатлари;
- тадбиркорлик фаолияти субъектларининг мулк ҳуқуқи ва бошқа ашёвий ҳуқуқлари кафолатлари;
- тадбиркорлик субъектларининг кредит ресурсларидан фойдаланиш кафолатлари;
- тадбиркорлик субъектларининг ахборотдан фойдаланиш кафолатлари;
- тадбиркорлик фаолияти субъектлари мол-мулки национализация, мусодара ва реквизиция қилинмаслигининг кафолатлари;
- фирма номидан, товар белгисидан (хизмат кўрсатиш белгисидан) фойдаланиш кафолатлари;
- тадбиркорлик фаолиятига аралашмаслик кафолатлари”¹⁴.

Шу билан бирга, “Давлат-хусусий шериклик тўғрисида”ги қонуннинг 34-моддасида хусусий шерик ҳуқуқларининг асосий кафолати сифатида қонунчиликдаги ўзгартириш киритилганда компенсация олиши лозимлиги назарда тутилган. Бундай чора ДХШга оид қонунчиликдаги ўзгартиришлар хусусий шерикнинг харажатлари кўпайишига ҳамда унинг реал даромадлари сезиларли камайишига олиб келган ҳолларда қўлланилади. Бу ҳолатда хусусий шерик ДХШ битимига ўзгартириш киритиш талаб қилиши мумкин. Бироқ бу ҳолатда ҳам қонунчилик хусусий шерик бундай талабларини ДХШ тўғрисидаги битимда назарда тутилганда қўллай олишини белгилайди.

Агар давлат-хусусий шериклик тўғрисидаги битим тузилган санада амалда бўлган Ўзбекистон Республикаси қонунчилигининг ўзгартирилиши тўғридан-тўғри хусусий шерикнинг давлат-хусусий шериклик лойиҳаси доирасидаги харажатлари ошишига ёки унинг даромадлари камайишига олиб келса, хусусий

¹⁴ Мадумаров Т.Т. Тадбиркорлик фаолияти субъектлари ҳуқуқларининг кафолатлари. – Андижон: 2014. – 21-22 б.

шерик, амалга оширилаётган лойиҳадан келиб чиққан ҳолда, давлат-хусусий шериклик объектидан эркин фойдаланиш учун тўлов ва (ёки) фойдаланганлик учун тўлов компенсацияловчи тарзда оширилишини, шунингдек давлат шеригидан бир марталик компенсация тўловини ва (ёки) давлат-хусусий шериклик тўғрисидаги битимга тегишли ўзгартиш ва (ёки) қўшимчалар киритилишини, агар бу давлат-хусусий шериклик тўғрисидаги битимда назарда тутилган бўлса, талаб қилишга ҳақли.

ДХШ соҳасини ҳуқуқий тартибга солишини такомиллаштиришга қаратилган қуйидаги таклифларни илгари суриш мумкин:

- инвесторларни ҳимоя қилиш ва унинг иқтисодий фаолияти нуқтаи назаридан инвесторлар учун валюта кафолатлари тўғрисида "Давлат-хусусий шериклик тўғрисида" ги қонунига ўзгартишлар;

- солиқ қонунчилигига роялти тўлаш учун иқтисодий асосланган имтиёзлар, асбоб-ускуналар ёки хом ашёни олиб киришда божхона тўловларини камайтириш ва ДХШ лойиҳасининг дастлабки босқичида даромад солиғидан озод қилиш тўғрисида ўзгартиришлар киритиш;

- "Давлат-хусусий шериклик тўғрисида" ги қонунига ДХШ лойиҳалари доирасида хусусий шерикга кўрсатиладиган давлат томонидан амалга ошириладиган қўллаб-қувватлаш чораларининг тўлиқ рўйхати; давлат органлари ва ўзини ўзи бошқариш органларининг вазифалари ва функциялари доирасида мавжуд бўлган объектларга нисбатан давлат шеригининг хусусий шерик олдидаги узоқ муддатли мажбуриятлари; жорий ва/ёки келгуси бюджет даврларида тўловларни амалга ошириш;

- иқтисодий ва ижтимоий фаолиятнинг турли соҳаларида давлат ва хусусий сектор ўртасидаги шерикликнинг ўрни ва ролини ҳамда замонавий бошқарув ёндашувлари ва стратегик қарашларини ҳисобга олган ҳолда "Давлат-хусусий шериклик тўғрисида" ги қонундаги "давлат-хусусий шериклик" таърифини кенгайтириш.

Иқтисодий муносабатларни тартибга солиш, давлат ҳокимияти ва хусусий сектор ўртасидаги самарали ҳамкорлик механизмларини шакллантириш билан

боғлиқ муаммоларни ҳал қилишнинг истиқболли йўналиши реинжинирингдан фойдаланган ҳолда давлат бошқаруви жараёнларини лойиҳалашга муҳандислик ёндашувини қўллашдир.

Шундай қилиб, М. Хаммер ва Д. Чампи реинжинирингни бизнес жараёнларини тубдан қайта кўриб чиқиш ва тубдан қайта қуриш деб ҳисоблашади, унинг мақсади ҳозирги шароитда жуда муҳим бўлган ишлаш мезонларида муҳим ютуқларни олишдир (нарх, сифат, хизматлар, тезлик¹⁵ реинжиниринг методологияси бизнес жараёнларини тубдан қайта кўриб чиқишга асосланган. принциплар, усуллар ва батафсил процедураларни ишлаб чиқиш ҳисобланади¹⁶.

Бизнес-жараёнларнинг реинжиниринги бошқарувнинг ташкилий тузилмасини ўзгартириш ва ахборот технологияларидан фойдаланиш орқали миқозларга йўналтирилган муассасага ўтишга асосланган. Давлат-хусусий шерикликнинг шартномавий тартиботи жараён ёндашуви сифатида бизнес-жараёнлар тармоғини ажратиш ва қуришни талаб қилади.

Амалий ёндашувларга кўра, бизнес жараёнлари ва воситаларини ишлаб чиқиш учун бир қатор методологиялар мавжуд, масалан: IDEF0 (Integration Denifition for Function Modeling) - таркибий таҳлил ва SADT дизайнининг методологик асосида ишлаб чиқилган; IDEF3 (Work Flow Modeling) – иш оқимларининг услубий тавсифи¹⁷.

Давлат зарур функцияларни бошқариш ваколатига эга бўлган ижро этувчи ҳокимият органларига топшириш ёки ихтисослашган ваколатли органни яратиш орқали ДХШ ривожланишини тартибга солади. Яратилган ихтисослашган орган иқтисодиётнинг аксарият тармоқларига таъсир кўрсатиши мумкин ёки ҳар бир соҳа ўз ваколатли органига эга бўлиши мумкин.

¹⁵ Хаммер М. Реинжиниринг корпорации: манифест революции в бизнесе / пер. с англ. Ю.Е.Корнилович. – Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2007. – 35-39 с.

¹⁶ Череп А. В., Потоп К. Л., Ткаченко О. В. Реинжиниринг философия управления предприятием пищевой промышленности: монография. Киев: Кондор, 2009. 368 с.

¹⁷ Левов А. А. Морозова Л. С. Обзор методологий моделирования бизнес-процессов предоставления государственных услуг в области кадастрового учета и регистрации объектов недвижимости. URL: sun.tsu.ru/mminfo/000063105/346/image/346-119.pdf. (дата звернения: 22.02.2019).

ДХШ бўйича муҳим бўлган кафолатлардан бири ДХШ лойиҳасини амалга ошириш учун очилган банк ҳисобварағи ва у бўйича маблағларни сарфлаш мақсадларини белгилаш ҳисобланади. Бироқ қонунчиликда бу борада муайян қоидалар назарда тутилмаган. Мазкур бўшлиқни бартараф этиш мақсадида “Давлат-хусусий шериклик тўғрисида”ги қонунни “Банк ҳисобварағи номли” 35¹-модда билан тўлдириши ва уни қуйидаги мазмунда белгилаш лозим:

35¹-модда. Банк ҳисобварағи

Давлат-хусусий шерикликни амалга ошириш учун хусусий шерик – давлат-хусусий шериклик доирасида тузилган шартноманинг тарафи қонунчиликда белгиланган тартибда банк ҳисобварағлари очишга ҳақли ва бу ҳисобварақдан фақат давлат-хусусий шериклик лойиҳасида доирасида тузилган шартномалар билан боғлиқ фаолиятда фойдаланиши мумкин.

Давлат-хусусий шериклик доирасида тузилган шартнома бўйича хусусий шерик томонидан очилган банк ҳисобварағидан пул маблағларини ундириш ушбу шартномани бажариш мақсадлари учун низосиё тартибда амалга оширилиши мумкин эмас.

Юридик адабиётларда ДХШ лойиҳаларига ислом ҳуқуқида амал қиладиган сукукни қўллаш самарали бўлишини тақлиф этадилар. Хусусан, Н.Ш.Шавкатовнинг ёзишича “таркибий жиҳатдан сукукларни давлат-хусусий шериклик механизмларига хусусий сектор маблағларини жалб этиш воситаси сифатида қараш мумкин”¹⁸. “Сукук – (*“сакк”нинг кўплиги, араб тилидан акт, хужжат, чек*) инвестицион фаолият ёки унинг активига нисбатан эгалик ҳуқуқидаги улушини кўрсатувчи шариат тамойилларига асосланган эмиссиявий қимматли қоғоз бўлиб, турига кўра фойда ва зарарга шерикчиликни ифодалайди, қайтарилиши (тўланиши, сўндирилиши) ва фойда даражаси лойиҳа хатарига асосланади”¹⁹.

¹⁸ Шавкатов Н.Ш. Махсус лойиҳалаштириш компанияси (SPV) асосида давлат-хусусий шерикликни ташкил этиш масалалари // ИҚТИСОД ВА МОЛИЯ / ЭКОНОМИКА И ФИНАНСЫ 2021, 8(144).

¹⁹ Абборов С. Сукук ўзи нима? “Сукук” тушунчасига таъриф // <https://islommoliyasi.uz/uz/1027/>

2020 йил 12 октябрда муҳокамага қўйилган «Ислом молиялаштириш тамойиллари асосида қимматли қоғозларни жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Президент қарори лойиҳасида ҳамда “Сукук қимматли қоғозлари – ислом молиялаштириш тамойилларига асосан чиқарилган, мол-мулкка эгалик қилиш ҳуқуқи ва мулк ҳамда мулкый ҳуқуқдан фойдаланиш ва (ёки) улардан фойдаланишдан олинган даромадлар, ушбу қимматли қоғозлар молиялаштирилиши мақсадида чиқарилган маълум лойиҳалар хизматлари ёки мол-мулкка бўлган бўлинмас ҳуқуқни тасдиқловчи эмиссиявий қимматли қоғозлар” эканлиги белгиланган²⁰.

“Сукукни муомалага чиқариш билан ихтисослашган юридик шахслар ёки траст компаниялар (SPV) томонидан амалга оширилади. Ушбу компаниялар сукук сертификатлари эгаларидан олинган маблағларни эмиссия ҳужжатларига мувофиқ инвестиция қиладилар ва облигациялар эгалари олдида жавобгардирлар. Эмиссия ҳужжатларида белгиланган вақт тугагандан сўнг, олинган даромадга мувофиқ, ихтисослашган компаниялар фойдани облигация эгаларига ўтказадилар, яъни, инвесторлар ва эмитентлар ўртасида молиявий оқимларни қайта тақсимлаш амалга оширилади. Ислом суверен облигацияларининг муддати тугагандан сўнг, эмитентлар номинал қийматни инвесторларга тўлайдилар”²¹.

Бир қатор мутахассислар сукукнинг моҳиятида асосий эътибор муайян соҳага инвестицияни жалб қилиш ётишини, молиявий жиҳатдан бу ликвидлиги юқори бўлиб барча иштирокчилар учун энг мақбул сармоя киритиш йўли эканлиги, исломий банклар фаолияти учун ҳам мақбул ҳуқуқий механизм эканлигини таъкидлашади²². Бошқа мутахассислар эса сукукни инвестиция

²⁰ Сукук қимматли қоғозлари: президент қарори тайёрланди // <https://sputniknews.uz/20201013/Sukuk-qimmatli-qogozlari-prezident-qarori-tayorlandi-15171790.html>

²¹ Пашков Р.В. Сукук как финансирование по принципам шариата // <https://web.telegram.org/z/#-750820088>

²² Usmani, Muhammad Taqi. “Sukuk and their contemporary applications. (2007)” Translated from the original Arabic by Sheikh Yusuf Talal DeLorenzo, AAOIFI Shari’a Council meeting, Saudi Arabia. p2.

қимматли қоғозларнинг ислом ҳуқуқига мослаштирилган кўриниши сифатида тавсифлашади²³.

Сукук молиявий восита сифатида инфратузилма лойиҳаларини модернизация қилишга, масалан, автомобил йўллари, денгиз портлари, аэропортлар қурилишини молиялаштиришга сармоя киритиш учун ишлатилади. Давлат сукук механизми орқали хусусий сектор билан шериклик қилади: Саудия Арабистони ва Иорданияда исломий облигациялар халқаро терминаллар ва аэропорт қурилишига, Малайзияда аэропорт лойиҳаларида, денгиз портлари ва йўлларда хусусий инвестицияларни жалб қилиш учун ишлатилган²⁴.

Доҳадаги Hamad тиббиёт шаҳар тиббиёт марказининг қурилиши катта сармояларни талаб қилди ва Qatar ҳукумати 2003 йилда Qatar Goba Sukuk облигацияларини чиқарди, бу эса ресурсларни жалб қилиш ва давлат лойиҳасини амалга оширишга имкон берди. Облигацияларни чиқариш учун фақат облигациялар чиқариш ва ресурсларни жалб қилиш билан шуғулланадиган SPV махсус мақсадли компанияси очилди.

SPV компанияси ер участкасига эгалик ҳуқуқини сотиб олди, уни Hamad Medical City номига рўйхатдан ўтказди. Кейин ижара механизми асосида 2010 йил октябр ойида тўланадиган 700 млн доллар миқдорида ишонч сертификатлари (TCs) берилди ва ер участкаси ишончли бошқарувга ўтказилди. Ишонч сертификатларининг рентабеллиги (TCs) London банклараро LIBOR ставкалари ва йиллик сузувчи ставка шаклида 0,45% асосида ташкил этилган.

Қоидага кўра, сукукнинг бир қатор шартномавий турлари амал қилади. Хусусан, мутахассисларнинг ёзишларича сукукнинг қуйидаги кўринишлари мавжуд:

- 1) Сукук музораба
- 2) Сукук мушарака
- 3) Сукук ижара

²³ Warde, Ibrahim, 2011, Islamic finance bankruptcy, financial distress and debt restructuring: A short report, (Harvard Law School, Cambridge). p3.

²⁴ Пашков Р.В. Сукук как финансирование по принципам шариата // <https://web.telegram.org/z/#-750820088>

“Музораба шартномасида ўз пулларини бераётган шахс – раббул мол ёки соҳибул мол (пул эгаси), пулларни олиб меҳнат қилувчи иккинчи томон – музориб ёки омил (ишчи), меҳнат, саъй-ҳаракат натижасида кўрилган фойда эса рибх деб аталади”²⁵.

Музораба ҳақидаги нормалар МДХ давлатларидан Қирғизистон Фуқаролик кодексидаги ўз ифодасини топганлигини кўриш мумкин. Ушбу кодекснинг 34¹-боби “Ислом принципларига мувофиқ бўлган битимлар ва шартномалар” деб номланади. Мазкур бобнинг 738¹-моддасига кўра “Музораба шартномаси бўйича бир тараф (инвестор) бошқа тараф (музориб – жисмоний ёки юридик шахс- пул маблағлари олувчи)га тарафлар томонидан келишилган мақсадларга келгусида инвестиция киритиш учун ёки музорибнинг хоҳишига кўра фойда олиш мақсадида пул маблағларини тақдим этади, олинган фойда музораба шартномасининг шартларига мувофиқ тарафлар ўртасида тенг тақсимланади”.

Шерик-мушорака шартномаси – икки ёки ундан ортиқ тарафлар ўртасидаги ҳамкорлик тўғрисидаги шартнома бўлиб, у орқали ҳар бир шерик муайян суммадаги пулни ёки барча шерикларнинг розилиги билан моддий активларни ширкатга қўшади, бу эса ҳар бир шерикка компания активларидан шерик шартномасига мувофиқ фойдани тақсимлаш шarti асосида ишларни юритиши ҳуқуқини беради, зарарлар эса шерикнинг компаниянинг умумий жамғармисига қўшган улушига мувофиқ ҳар бир шерикнинг зиммасига юкланади.

ДХШни, хусусан, жамоат хавфсизлиги соҳасидаги ДХШни музораба асосида ташкил этиш SPV махсус мақсадли компания билан тегишли маблағлар асосида йўлларга кузатув камераларини ўрнатиш, жинойтчиларни аниқлаш мосламалари ва сунъий интеллект технологияларини жорий этишга маблағларни жалб этишда яққол кўзга ташланади. Шу сабабли миллий қонунчилигимизда ҳам ислом молиясига асосланган сукук ва унинг шаклларини жорий этиш мақсадга мувофиқ бўларди.

²⁵ Исхаков С.А. Ислом фуқаролик ҳуқуқи асослари: Ўқув қўлланмаси. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2005. – 90 б.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Cruz C.O., Sarmiento J.M. Reforming traditional PPP models to cope with the challenges of smart cities. *Competition and Regulation in Network Industries*. 2017. № 18(1-2). P. 94-114.
2. Круглов В. В. Роль государственно-частного партнерства в сфере сохранности. *Инвестиции: практика и опыт*. 2018. № 12. С. 107–110;
Круглов В. В. Государственно-частное партнерство в сфере кибербезопасности. *Ученые записки ТНУ имени В. И. Вернадского*. Серия: Государственное управление. 2018. Т. 29 (68), № 3. С. 57-61.
3. Коляда Т.А. Перспективные сферы применения государственно-частного партнерства в Украине. *Молодой ученый*. 2016. № 12.1(40). С. 588–590.
4. TheWorldBank. What are Public-Private Partnerships? 2018. URL: <https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/overview/what-are-public-private-partnerships>.
5. Altug S., Firat M. C. Borrowing constraint and saving in Turkey. *Central Bank Review*. 2018. №18(1). P. 1-11.
6. Hodge G. A., Greve C. On public-private partnership performance: A contemporary review. *Public Works Management & Policy*. 2016. №22(1). P.55–78.
7. Brogaard L., Petersen O. H. Public-private partnerships (PPPs) in development policy: Exploring the concept and practice. *Development Policy Review*. 2018. URL: <https://doi.org/10.1111/dpr.12277>.
8. Круглов В. В. Роль державно-приватного партнерства у сфері безпеки // *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 12. С. 107–110.

9. Лошкарев А.В. Правовые гарантии: теоретические проблемы определения понятия и классификации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Краснодар: 2009. – 9 с.
10. Хорев А.В. Юридические гарантии права на жизнь // Электронный научный журнал «Наука. Общество. Государство» 2018. Т. 6, № 2 (22) <http://esj.pnzgu.ru> ISSN 2307-9525 (Online)
11. Вергасов Г.О. Юридические гарантии обеспечения права частной собственности в процессе формирования гражданского общества в современной России: теоретико-правовой аспект: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. – М.: 2004. – 11 с.
12. Чиниев Д.А. Мулк ҳуқуқини амалга ошириш ва ҳимоя қилишнинг фуқаролик-ҳуқуқий жиҳатлари: юрид. фан. докт. дис. ... автореф. – Тошкент: 2019. – 62 б.
13. Ашурова Н.А. Тадбиркорлик субъектлари мулквий асосларининг ҳуқуқий режими: дис. ... канд. юрид. наук. – Тошкент: 2021. – Б. 52-53.
14. Мадумаров Т.Т. Тадбиркорлик фаолияти субъектлари ҳуқуқларининг кафолатлари. – Андижон: 2014. – 21-22 б.
15. Хаммер М. Реинжиниринг корпорации: манифест революции в бизнесе / пер. с англ. Ю.Е.Корнилович. – Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2007. – 35-39 с.
16. Череп А. В., Потоп К. Л., Ткаченко О. В. Реинжиниринг философия управления предприятием пищевой промышленности: монография. Киев: Кондор, 2009. 368 с.
17. Левов А. А. Морозова Л. С. Обзор методологий моделирования бизнес-процессов предоставления государственных услуг в области кадастрового учета и регистрации объектов недвижимости. URL: sun.tsu.ru/mminfo/000063105/346/image/346-119.pdf. (дата звернення: 22.02.2019).
18. Шавкатов Н.Ш. Махсус лойиҳалаштириш компанияси (SPV) асосида давлат-хусусий шерикликни ташкил этиш масалалари // ИҚТИСОД ВА МОЛИЯ / ЭКОНОМИКА И ФИНАНСЫ 2021, 8(144).

- 19.Аброров С. Сукук ўзи нима? “Сукук” тушунчасига таъриф // <https://islommoliyasi.uz/uz/1027/>
- 20.Сукук қимматли қоғозлари: президент қарори тайёрланди // <https://sputniknews.uz/20201013/Sukuk-qimmatli-qogozlari-prezident-qarori-tayorlandi-15171790.html>
- 21.Пашков Р.В. Сукук как финансирование по принципам шариата // <https://web.telegram.org/z/#-750820088>
- 22.Usmani, Muhammad Taqi. “Sukuk and their contemporary applications. (2007)” Translated from the original Arabic by Sheikh Yusuf Talal DeLorenzo, AAOIFI Shari’a Council meeting, Saudi Arabia. p2.
- 23.Warde, Ibrahim, 2011, Islamic finance bankruptcy, financial distress and debt restructuring: A short report, (Harvard Law School, Cambridge). p3.
- 24.Пашков Р.В. Сукук как финансирование по принципам шариата // <https://web.telegram.org/z/#-750820088>
- 25.Исхаков С.А. Ислом фуқаролик ҳуқуқи асослари: Ўқув қўлланмаси. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2005. – 90 б.